

Alis Voker
„U potrazi za vrtovima naših
majki“

1974.

Prevod: Milica Iličić

Izvornik: „In Search of Our Mothers’ Gardens“ (1974)
u *In Search of Our Mothers’ Gardens* (2005),
London: Orion Books Ltd.

Majčin koren

Stvaranje često
treba dva srca
jedno da koren pusti
drugo da cveta
Jedno da hrani
u vremenu sušnom
i čvrsto drži
spram vetrova bola
i cvet krhki
koji u svome
slavnome času
potvrđuje ono srce
neopevano, neotkriveno.

Marilu Aviakta, „Poslušna Apalačija“

Opisao sam njenu prirodu i temperament. Rekao joj kako im treba veći život da se iskažu... Skrenuo sam joj pažnju na to da su, umesto da budu prikladno kanalisana, njena osećanja preplavila rasutim putevima. Govorio sam – prelepo, činilo mi se – o umetnosti koja će se roditi, umetnosti koja će otvoriti vrata ženama poput nje. Zamolio sam je da se nada i da, dok taj dan ne dođe, nadgradi unutarnji život ... Pevao sam, sa čudnim drhtajem u glasu, pesmu obećanja.“
Džin Tumer, „Ejvi“
Štap (Cane)

Pesnik govori prostitutki koja pada u san dok on govori –

Kada je pesnik Džin Tumer prolazio Jugom ranih dvadesetih, otkrio je nešto zanimljivo: crne žene čija je duhovnost bila tako intenzivna, tako duboka, tako *neosveščena* da ni one same nisu znale kakvo bogatstvo nose. Tumarale su slepo kroz živote: stvorenja toliko zlostavljanih i sakaćenih tela, tako prigušena i zbunjena bolom da su sebe smatrale nedostojnim čak i nade. U nesebičnoj oduzetosti koju su njihova su tela predstavljala za muškarce koji su ih koristili, one su postajale više od „seksualnih objekata“, i čak više od pukih žena: postajale su „Svetice“. Umesto da budu doživljavane kao celovite osobe, njihova tela postala su svetišta; ono što se smatralo njihovim umovima postali su hramovi prigodni za službu. Ove lude

Svetice zurile su u svet, divlje, kao sumanute – ili tiho, kao samoubistva; i „Bog“ koji je bio u njihovom pogledu bio je nem poput velike stene.

Ko su bile ove Svetice? Te lude, ćaknute, žalosne žene?

Neke od njih, bez sumnje, bile su naše majke i bake.

U još nestišanoj vrelini post-Rekonstrukcijskog Juga, ovako su delovale Džinu Tumeru: izvanredne leptirice zarobljene zlim medom, koje su se se čitav život mučile u eri, u veku koji ih nije priznavao nikako doli kao „mule ovoga sveta“. Sanjale su snove koje niko nije shvatao – čak ni one same, na ma koji smislen način – i videle vizije koje niko nije mogao da razume. Lutale su ili sedele po selima pevajući uspavanke duhovima i crtajući Bogorodicu na zidovima sudnica.

Primorale su svoje umove da napuste tela i njihovi duhovi stremili su uvis, kao krhki vrtlozi, iz tvrde crvene zemlje. I kada su ti krhki vrtlozi padali na zemlju u rasutim česticama, niko nije žalio. Muškarci su radije palili sveće da proslave prazninu koja bi ostala, kao što čine ljudi koji ulaze u prelep ali prazan prostor da vaskrsnu kakvog Boga.

Naše majke i bake, neke od njih: kretale su se uz muziku koja još nije bila napisana. I čekale su.

Čekale su dan kada će ono nepoznato što je živelo u njima moći da izađe na videlo; ali i pretpostavljale, nekako, u svome mraku, da će na dan sopstvenog otkrovenja odavno biti mrtve. Stoga su, za Tumera, koračale, pa čak i trčale, kao na usporenom filmu. Jer, nisu išle nigde dostupno, i budućnost im još nije bila na dohvata ruke. I muškarci su uzimali naše majke i bake, „ali im to nije pružalo zadovoljstvo“. Toliko je složena bila njihova strast i njihov mir.

Za Tumera, ležale su puste i neobrađene kao jesenja polja, sa žetvom koja nikad nije blizu; i video ih je kako, bez radosti, stupaju u brakove bez ljubavi; i kako postaju prostitutke, bez otpora; i kako postaju majke deci, bez ispunjenosti.

Jer, ove naše bake i majke nisu bile Svetice, već Umetnice; dovedene do tupog i krvavog ludila izvorima kreativnosti u sebi za koji nije bilo ventila. Bile su Stvarateljke, koje su živele živote duhovne pustoši, jer su posedovale toliko duhovno bogatstvo – koje je osnova Umetnosti – da ih je napor potreban da se izdrži sopstveni nekorišćeni i neželjeni talenat dovodio do gubitka razuma. Odbacivanje duhovnosti bilo je njihov bedni pokušaj da olakšaju dušu do one težine koju bi njihovo izrabljeno, seksualno zlostavljano telo moglo da podnese.

Šta je za crnu ženu značilo biti umetnicom u vreme naših baka? Ili u vreme naših prabaka? Odgovor na to pitanje toliko je okrutan da ledi krv.

Da li ste imali genijalnu prabaku koja je umrla pod bičem kakvog neukog i izopačenog belog nadzornika? Ili je bila primorana da mesi kekse za nekog lenjog zaostalog probisveta dok je u duši vapila da slika akvarele zalazaka sunca, i kiše koja pada na zelene i spokojne pašnjake? Ili je njeno

telo slomljeno i primorano da rađa decu (koja su najčešće bila prodavana daleko od nje) – osmoro, desetoro, petnaestoro, dvadesetoro dece – kada joj je jedina radost bila pomisao na oblikovanje junačkih figura pobeđe u kamenu ili od gline?

Kako je kreativnost crne žene održavana u životu, iz godine u godinu, kada je većinu godina koje su crnci bili prisutni u Americi bilo zakonski kažnjivo da crna osoba čita ili piše? A sloboda da slikaju, da vajaju, da delanjem prošire um nije postojala. Zamislite, ako vam je ta pomisao podnošljiva, šta bi se desilo da je i pevanje bilo zakonom zabranjeno. Poslušajte glasove Besi Smit, Bili Holidej, Nine Simon, Roberte Flak i Arete Frenklin, između ostalog, i zamislite da je na te glasove doživotno stavljena brnjica. Tek onda možete početi da razumete živote naših „ludih“, „svetačkih“ majki i baka. Agonija života žena koje su mogle biti Pesnikinje, Romansirerke, Esejistkinje, Spisateljice Kratkijh Priča (u viševekovnom vremenskom rasponu), a koje su umrle sa svojim pravim pozivima ugušenim u njima samima.

I, da je ovo kraj priče, imale bismo povoda da zavapimo moju parafrazu velike pesme Okota p'Biteka:

O, žene moga plemena
Zaplačimo zajedno!
Dođite,
Oplakujmo smrt naše majke,
Smrt Kraljice
Pepeo koji je stvorila
Velika vatra!
O, sasvim je mrtav ovaj dom
Zamandalite vrata
Trnjem *lakarija*,
Zarad naše majke
Izgubljena je stvoriteljka pijedestala!
I sve su mlade žene
U divljini nestale!

Ali ovo nije kraj priče, jer sve mlade žene – naše majke i bake, *mi same* – nisu nestale u divljini. I ako se zapitamo zašto, i potražimo i pronađemo odgovor, znaćemo, uprkos svim naporima da to izbrišemo iz svojih umova, tačno ko smo i od čega smo, mi crne američke žene.

Jedan primer, možda najjadniji, najneshvaćeniji, može da pruži uvod u rad naših majki: Filis Vitli, ropkinja 1700ih.

Virdžinija Vulf, u svojoj knjizi *Sopstvena soba*, napisala je da su, da bi žena mogla da piše, svakako potrebne dve stvari: sopstvena soba (sa ključem i bravom) i dovoljno novca da se samostalno izdržava.

Šta nam je onda činiti sa Filis Vitli, ropkinjom, koja nije posedovala čak ni sebe? Ova bolešljiva, krkha crna devojčica kojoj je i samoj katkad trebala posluga – toliko joj je nepouzđano bilo zdravlje – i koja bi, da je bila bela, bez po muke bila smatrana naprednijom od svih svojih savremenica, i većine svojih savremenika.

Virdžinija Vulf pisala je dalje, naravno ne o našoj Filis, da bi „svaka žena rođena sa velikim darom u šesnaestom veku [ubaciti „osamnaesti vek“, ubaciti „crna žena“, ubaciti „rođena ili odvedena u ropstvo“] svakako poludela, oduzela sebi život, ili skončala u kakvoj usamljenoj kućici van sela, napola veštica, napola čarobnjak [ubaciti „Svetica“], izazivajući i strah i porugu okoline. Jer, potrebno je tek malo veštine i psihologije da bi se uverilo da bi veoma nadarena devojka koja bi pokušala da svoj dar upotrebi za poeziju bila toliko osujećena i sputana oprečnim porivima [dodati „lancima, puškama, bičem, tuđim vlastištvo nad sopstvenim telom, podređenosti tuđoj veri“], da bi sigurno izgubila i zdravlje i razum.“

Ključne reči koje se odnose na Filis su „oprečni porivi“. Jer, kada čitamo poeziju Filis Vitli – isto kao i kada čitamo romane Nele Larsen, ili autobiografiju sa neobičnim prizvukom izveštačenosti Zore Harston, najslobodnije među crnim ženama – svuda nalazimo dokaze „oprečnih poriva“. Njene simpatije bile su u potpunosti podeljene, kao što je, bez sumnje, bio i njen um.

Ali, kako je i moglo biti drugačije? Zarobljena sa sedam godina, ropkinja bogatih, brižnih belaca koji su u nju uneli „divljaštvo“ Afrike od koga su je „spasli“... treba se zapitati da li je uopšte bila u stanju da se seti svoje domovine onako kako ju je doživljavala, onakvom kakva je zapravo bila.

Ipak, pošto je pokušala da koristi svoj dar za poeziju u svetu koji ju je učinio ropkinjom, bila je „toliko osujećena i unazađena ... oprečnim porivima da je ... izgubila zdravlje...“ Poslednjih godina svog kratkog života, opterećena ne samo potrebom da iskaže svoj dar već i „slobodom“ bez novca i prijatelja, i nekolicinom male dece za čiju je prehranu bila primorana da radi teške poslove, svakako je izgubila svoje zdravlje. Pateći od neuhranjenosti i zapostavljenosti i još ko zna kakvih mentalnih agonija, Filis Vitli je umrla.

Crna, oteta, porobljena Filis bila je toliko rastrzana „oprečnim porivima“ da je njen opis „Boginje“, kako je pesnički nazivala Slobodu koju nije imala, ironično, okrutno smešan. I, štaviše, podvrgao je Filis ruglu koje je potrajalo više od jednog veka. Obično se navodi pre no što se Filisino sećanje otpiše kao sećanje lude. Pisala je:

Boginja stiže, božanski lepa gazi
Uz maslinu joj lovor **zlatnu** kosu krasi
Gdegod zasija ta stanovnica nebesa
Čari nebrojene milostivo jave se. [moji italiciji]

Očigledno je da je Filis, ropkinja, češljala „Boginjinu“ kosu svakog jutra; pre nego što bi, možda, unela mleko ili spravila gospodaricin ručak. Svoje pesničke slike crpela je iz onoga što se pred njenim očima najviše uzdizalo.

Retrospektivno, pitamo se, „Kako je mogla?“

Ali, napokon, Filis, razumemo. Dosta je bilo kikotanja dok nam se nameću tvoji kruti, izmučeni, neodlučni stihovi. Sada znamo da nisi bila ni glupa, ni izdajica; već tek bolešljiva mala crna devojčica, oteta od kuće i svoje zemlje i porobljena; žena koja se mučila da peva pesmu koja joj je bila dar, premda u zemlji varvara koji su hvalili tvoj izbezumljeni jezik. Nije toliko bitno šta si pevala, već to što si održala u životu, u tako mnogo naših predaka, *promisao na pesmu*.

U narodnom govoru koji tako vešto prepoznaje nečiji društveni položaj, crne žene nazivaju se „*mulama* ovoga sveta“, jer nam je prepušten teret koji su svi drugi – *svi drugi* – odbili da nose. Takođe su nas nazivali „Matrijarsima“, „Superženama“ i „Pakosnim Zlim Kučkama“, a da ne govorim i o „Štrotiteljicama“ i „Safirnim Mamama“¹. Kad god smo molile za razumevanje, naše ličnosti su iskrivljene; kad god smo tražile najosnovniju brigu, dati su nam isprazni motivacioni pokliči, pa smo gurnute u najdalji zapećak. Kad god smo tražile ljubav, data su nam deca. Ukratko, čak su nam i naši prostiji darovi, trud vernosti i ljubavi, sasuti niz grlo. Biti umetnicom i crnkinjom, čak i danas, na mnogo načina umanjuje naš položaj pre nego da ga povećava: pa ipak, umetnicama ćemo biti.

Stoga moramo da neustrašivo iz sebe izvlačimo, posmatramo i saživljavamo se sa živim stvaralaštvom koje je nekim našim prabakama bilo zabranjeno. Naglašavam – *nekim*, jer je dobro poznato da je većina naših prabaka poznavala, čak i ako nije „znala“, pravu sliku sopstvene duhovnosti, čak i ako je nisu prepoznavale dalje od onoga što se dešavalo prilikom pevanja u crkvi. I nikada nisu imale nameru da je se odreknu.

Kako im je polazilo za rukom – tim milionima crnih žena koje nisu bile Filis Vitli, niti Lusi Teri ili Franses Harper ili Zora Harston ili Nela Larsen ili

---

¹ „Safirina mama“ lik je iz popularnog radijskog i televizijskog sitkoma *Ejmos i Endi* koji se emitovao od 1920ih do 1950ih, i bavio se uvredljivo stereotipiziranim životima harlemskih Afroamerikanaca. „Safir“ je ime supruge glavnog junaka, priglupog i bezskrupuloznog crnca; njena majka je oličenje stereotipa zle tašte koja se prema ćerci postavlja i previše zaštitnički, a zetu na sve dostupne načine zagorčava život.

Besi Smit; niti Elizbet Katlet, ili Ketrin Danam? To pitanje me dovodi do naslova ovog eseja, „U potrazi za vrtovima naših majki“, što je lično iskustvo koje je, pak, po temi i značenju, zajedničko svima nama. Shvatila sam, dok sam razmišljala o dalekosežnom svetu kreativne crne žene, da se najistinitiji odgovor na veoma bitno pitanje najčešće nalazi sasvim blizu.

Kasnih 1920ih moja je majka pobjegla od kuće kako bi se udala za moga oca. Brak, ako već ne i bekstvo, očekivao se od sedamnaestogodišnjih devojaka. Pre svoje dvadesete, imala je dvoje dece i nosila treće. Petoro dece kasnije rodila sam se ja. I ovako sam upoznala svoju majku: bila je krupna, meka žena očiju punih ljubavi, koja je u našoj kući retko gubila strpljenje. Njen oštar, nasilan temperament javljao se samo par puta godišnje, kada se upuštala u bitku sa belim stanodavcem koji je imao tu nesreću da joj natukne da njena deca ne moraju da idu u školu.

Pravila je svu odeću koju smo nosili, čak i tregerice moga brata. Pravila je sve peškire i čaršave koje smo koristili. Provodila je proleća spremajući zimnicu od voća i povrća. Provodila je zimske večeri šijući dovoljno jorgana za sve naše krevete.

Tokom „radnog dana“ radila je uz – ne iza – moga oca u poljima. Njen dan počinjao je pre zore, i nije se završavao do kasno u noć. Za nju nikada nije postojao trenutak kada bi mogla da sedne i neometano rasplete sopstvene intimne misli; nikada vreme kada ne bi mogla biti prekinuta poslom ili bučnim zapitkivanjem svoje mnogobrojne dece. Pa ipak, upravo svojoj majci – i svim našim majkama koje nisu postale čuvene – obratila sam se u potrazi za tajnom koja je hranila taj sputan i često sakaćen, ali ipak živ stvaralački duh koji je crna žena nasledila, i koji se i dan danas javlja tamo gde se najmanje očekuje.

Ali kada je, zapitaćete se, moja izrabljena majka imala vremena da zna ili brine o održavanju stvaralačkog duha?

Odgovor je toliko jednostavan da mnoge od nas godinama nisu mogle da ga otkriju. Stalno smo gledale uvis, a trebalo je da gledamo – svuda.

Na primer: na Institutu Smitsonijan u Vašingtonu okačen je jorgan nimalo nalik na ijedan drugi. Nestvarnim, nadahnutim, pa ipak prepoznatljivim figurama, on pripoveda priču o Raspeću. Smatra se retkim, neprocenjivim. Iako ne prati nijedan poznati jorgandžijski obrazac, i iako je pravljen od komadića bezvrednih krpa, očigledno je reč o radu osobe moćne mašte i dubokog duhovnog osećaja. Pod tim jorganom videla sam belešku koja kaže da ga je sašila „anonimna Crna žena u Alabami, pre jednog veka“.

Ako bismo pronašle tu „anonimnu“ crnu ženu iz Alabame, ispostavilo bi se da je u pitanju jedna od naših baka – umetnica koja je svoj trag ostavila jednim materijalima koje je mogla da priušti, i kroz jedini medij koji joj je njen društveni položaj dopuštao.

Kao što je Virdžinija Vulf pisala dalje, u *Sopstvenoj sobi*:

„Ipak, nekakva vrsta genija morala je postojati među ženama isto kao što je morala postojati i u radničkoj klasi. [promeniti u „robotima“ i „ženama i ćerkama napoličara“] Svako malo, jedna Emily Bronte ili Robert Burns [promeniti u „jedna Zora Harston ili Ričard Rajt“] izroni i dokaže svoje prisustvo. Taj genije, međutim, svakako nije završio na papiru. Međutim, kad god čitamo o kažnjavanoj² ženi, o ženi koju je zaposeo đavo [ili „Svetaštvo“], o mudroj travarici [našim vudu lekarkama], ili čak o veoma izuzetnom muškarcu koji je imao majku, mislim da smo na tragu izgubljenog romanopisca, potisnutog pesnika, neke neme i neslavne Džejn Ostin ... Zaista bih se usudila da pretpostavim da je Anon, koji je pisao toliko pesama bez da ih potpiše, često bio žena.“

I tako su naše majke i bake, najčešće anonimno, prenosile stvaralačku iskru, seme cveta kome se one same nisu nadale: ili kao zapečaćeno pismo koje one nisu mogle da pročitaju.

I upravo tako je, svakako, sa mojom majkom. Za razliku od pesama „Ma“ Rejni, koje su zadržale ime svoje stvarateljke čak i kada su pohrlile iz usta Besi Smit, nijedna pesma neće nositi ime moje majke. Pa ipak, tako je mnogo priča koje ja pišem, koje sve pišemo, a koje su priče moje majke. To sam tek nedavno u potpunosti shvatila: kroz godine slušanja majčinih priča, upila sam ne samo same priče, već i delić načina na koji je govorila, delić stremljenja koje polazi od shvatanja da njene priče – kao i njen život – moraju biti zapisani. Verovatno se zato mnogo toga što sam napisala bavi likovima čiji su odrazi u stvarnosti mnogo stariji od mene.

Ali pripovedanje ovih priča, koje su sa majčinih usana klizile lako poput daha, nije bilo jedini način na koji se moja majka iskazala kao umetnica. Jer su i priče bile podložne odvlačenju pažnje, smrti bez završetka. Večere je trebalo započeti, a pamuk skupiti pre velikih kiša. Umetnica koja je moja majka bila i jeste prikazala mi se u celosti tek nakon mnogo godina. Tada sam najzad primetila:

Baš kao Mem, lik iz *Trećeg života Grejs Koplend*, moja je majka ukrašavala cvećem svaku oronulu kuću u kojoj smo bili primorani da živimo – i to ne tipičnim, slabašnim seoskim stručkom cinija. Sadila je ambiciozne vrtove – i sadi ih i dalje – sa preko pedeset vrsta biljaka koje cvetaju obilato od ranog marta do kasnog novembra. Pre nego što bi krenula od kuće u polja, zalivala je svoje cveće, kratila travu, i postavljala nove sadnice. Kada bi se vratila iz polja mogla je da deli grozdove lukovica, kopa leju, presađuje ruže, ili orezuje grančice na višim žbunovima ili drveću – sve do mraka, kada više nije mogla da vidi.

---

² U izvorniku, Vulf spominje konkretnu praksu kažnjavanja svadljivih žena ili seksualnih „prestupnica“ koja je podrazumevala vezivanje za stolicu koja bi se potapala u reku sudski određen broj puta.

Šta god da bi posadila, raslo je kao čarolijom, i njena vrtlarska slava se proširila na tri okruga. Zbog njenog cvećarskog stvaralaštva čak su i moja sećanja na siromaštvo prožeta cvetovima – suncokreti, petunije, ruže, georgine, forzicije, slezovače, vrbena... i tako dalje, i tako dalje.

I sećam se ljudi koji su dolazili u majčino dvorište po pelcere; iznova čujem pohvale koje je dobijala, jer ma koliko je tlo na kom se našla bilo kamenito, ona je uspevala da ga pretvori u vrt.

Primećujem da je samo u trenucima kada radi sa svojim cvećem moja majka blistavo srećna, skoro nevidljiva – osim kao Stvarateljka: rukom i okom. Bavi se poslom koji je neophodan njenoj duši. Uređuje univerzum prema liku svog sopstvenog viđenja Lepote.

Njeno lice dok spravlja Umetnost koja joj je data, jeste odraz poštovanja prema svemu što prikazuje i slavi život, a koje ona zaveštava meni. Prenela je poštovanje prema mogućnostima – i volju da se one preuzmu.

Za nju, tako sputanu i uznemiravanu na tako mnogo načina, bivanje umetnicom je ipak bilo deo svakodnevice. Ova sposobnost čuvanja, čak i na jako jednostavne načine, je posao koji su crne žene obavljale veoma dugo.

Ova pesma nije dovoljna, ali je makar nešto, za ženu koja je doslovce suncokretima krpila rupe na našim zidovima.

Tada su bile žene
Pokolenje moje mame
Hrapavog glasa – čvrstoga
Koraka
Sa pesnicama, a ne samo
Šakama
Koje su obarale
Vrata
I peglale
Uštirkane bele
Košulje
Koje su predvodile
Vojske
Tršavi generali
Preko miniranih
Polja
Kuhinja
Sa zamkama
Da otkriju knjige
Radne stolove
Mesto za nas
Koje su znale šta mi

Moramo da znamo
Bez da su i stranicu
Toga
Shvatile same

Vođena svojim nasleđem ljubavi prema lepoti i poštovanjem prema snazi – u potrazi za vrtom svoje majke, pronašla sam svoj.

I možda je u Africi, pre više od dve stotine godina, postojala jedna baš takva majka; možda je slikala jarke i hrabre ukrase narandžastom i žutom i zelenom na zidovima svoje kolibe; možda je pevala – glasom poput Roberte Flak – *slatko* pevala nad ulicama svoga sela; možda je plela najdivnije prostirke ili pričala upečatljivije priče od svih drugih seoskih pripovedača. Možda je i sama bila pesnikinja – premda je samo ime njene kćeri potpisano na pesmama koje znamo.

Možda je i majka Filis Vitli bila umetnica.

Možda majka Filis Vitli nije ostavila potpis samo na njenom biološkom životu.